

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 28, 2010.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 28, 2010.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 28, 2010.

UDK 811.163.4-115
821.163.4.091

Бранислав ОСТОЈИЋ*

ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ
И ВУК СТЕФАНОВИЋ КАРАЦИЋ
– КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА ПАРАЛЕЛА** –

Апстракт: У овом раду аутор разматра преко Вукова и Његошева језика образац новог књижевног језика – Вукова модела књижевног језика. Основа језика народног стваралаштва била им је иста, док је основа језика простога народа у Вука шира. Првобитно – обје локалне: Вукова дробњачко-тршићка, Његошева – његушко-подловћенска. Оба су проблем решавали на јединствен начин. Вук је народни израз подигао на виши степен, стандардизовао га и дао му општештокавско обиљежје. Његош преко два основна језичка слоја: (1) општештокавског који је доминантнији и (2) дијалекатског за који се лабавије везао, па затим преко неколико споредних слојева у пракси остварује на најбољи могући начин оно што је била Вукова визија што је и учинило да Вуков модел књижевног језика побиједи.

Кључне ријечи: Вук, Његош, модел, књижевнојезички израз, фолклор, језички слојеви, говори, дијалекат, стандард

1. У основи језика Петра II Петровића Његоша и Вука Стефановића Карацића је језик простога народа и језик народног стваралаштва с индивидуално условљеним разликама и творачким особинама као незаобилазним конституентима језика у процесу уобличавања књижевног дјела и његову приближавању животним основама. Основа језика народног стваралаштва била им је иста, док је основа језика простога народа у Вука шира. Првобитно обје локал-

* Редовни члан ЦАНУ

** Рад је израђен у оквиру Пројекта „Проучавање писаног језичког израза у Црној Гори”, Потпројекта „Књижевни језик Петра II Петровића Његоша у Вуков модел књижевног језика” који је финансирала ЦАНУ.

не: Вукова дробњачко-тршићка; Његошева – његушко подловћенска. Прва је углавном сјеверноцрногорска и обухвата говоре већег броја области некадашњег српскохрватског језичког подручја: херцеговачко-црногорску област, Санџак, дио Босне, дио Далмације, Лике, дјелове Србије и Војводине, друга је локалнија – староцрногорска и општецрногорска.¹

Настојећи да књижевном језику да шири и прихватљивија обиљежја, Вук се ослободио изразитих дијалетиза, а напустио је и неке појединости из свога родног говора. У свој модел књижевног језика Вук није увео само говорни народни језик, већ и тзв „фолклорну коине”, језички израз народне поезије у којему су дијалекатске разлике биле неутралисане. Као узор у књижевности Вук је понудио народно стваралаштво као основни изворник свога модела књижевног језика, а као врховно начело у језику поставио је вјерност ономе што се у народу говори. Одбацио је покушаје да се модел књижевног језика оплемењује тиме што ће се удаљити од говора простога народа. Много већи допринос књижевном језику могао је дати живи свакодневни говор са ширим обухватом у лексици и гпикјом синтаксом, и уз то отворен према утицају цивилизације и писмености. Њему је било свакако најважније да језик учини што шире прихватљивијим а културу преко азбуке и правописа приступачнијом човјеку из народа.²

2. У основицу таквог модела књижевног језика улази и староцрногорски с извјесним бројем дијалекатских особина којих је у првим његовим фазама било далеко више, на шта се тада није могло ни гледати, а то ни Вуку као кодификатору књижевног језика у тим фазама није сметало. Вук је тада био изричит да сваки писац треба да пише својим дијалектом. Но, овакав став, који би га одвео у стварање књижевних језика, био је само у налету, брзо га је прећутно напустио.³ Послије буре у првим етапама, језик којим је Вук писао, улази у период мирнијег развоја. Своје погледе чврсто је бранио, али често и тихо кориговао. Током времена и иначе долазио је до све пречишћенијих схватања о суштини књижевног језика. Када је побједа била на помолу Вук се декларише захтјевом за „опћени-

¹ Исп. о овоме опширније код Б. Остојић, *О црногорском књижевнојезичком изразу III*. – Подгорица 2003, 43. и даље.

² Павле Ивић, *О Вуку Караџићу*. – Сремски Карловци – Нови Сад, 226. и даље.

³ Б. Остојић, *Op. cit.* 44.

ту правилност” језика, односно иде за језиком који треба да превлада што више језичких разноликости у простору и времену. Остао је заиста вјеран своме принципу да у књижевни језик не смије ући ништа чега не би било у народним говорима. Но, попуст је и сам користио све до коначне побједе, док Његош сам себи допушта ову привилегију користећи их својим пјесничким инстинктом до појаве и последњег свога дјела.

Лексички фонд и фразеолошко синтаксичка гипкост штокавског језичког система нијесу били довољни за потпуније изражавање у сфери апстрактне мисаоности. Обојица, на примјер, користе црквенословенске и стране ријечи. Вук им је у прокламацијама био изричит противник, посебно словенизама. У изузетним приликама опраштао је и себи и другима. Његош је ту био либералнији. Он је у потпуној сагласности са Вуковим принципима, показује изванредан смисао и велику склоност према народном језику и народној пјесничкој традицији. Међутим, дубина и ширина његове филозофске и поетске инспирације није могла остати у уским границама фолклорног израза, који је ушао у темеље Вукова модела књижевног језика. Модел таквог књижевног језика са фолклорном базом у Црној Гори почео се изграђивати прије појаве Вука Караџића у језику Вукова претече Петра I Петровића. Пребравши и најскривеније кутке чудесне народне метафорике, Његош отвара сефове религиозних и општекултурних европских лексичких фондова и у свој језик уграђује знатну грађу из тих сефова.⁴

3. Његош, за разлику од Вука, као пјесник који слиједи законитости стиховног ритма, пјеснички се односио према језику трагајући за лексичко-семантичким и фразеолошко-синтаксичким средствима која одговарају дубини његових филозофских мисли и јачини пјесничких осјећања. Кад их није налазио у свакодневном језику свога народа нити у језику народних пјесама, узимао их је из богате лектире, прије свега изворне руске лектире, коју је користио. Граматичко-синтаксички систем Његошева језика је у ствари – Његошева поетска граматика, а она заслужује посебну пажњу. Његов пјеснички језик је друкчији не само од Вукова језика већ и од језика осталих тадашњих књижевника, јер друкчија је његова основа, не само

⁴ Б. Остојић, *Вуков књижевни језик у Црној Гори*. – Књижевни језик, књ. 11, бр. 2, Институт за језик и књижевност, Сарајево 1982, стр. 76; *Језик Петра I Петровића*. ЦАНУ Титоград 1976.

дијалекатска него и поетска и филозофска и историјска и етичка, друкчији су погледи на морал и религију...

4. Његош се диференцира од Вука и тиме што је дијалекатско-завичајна нота у Његошеву језику доста наглашена. Доследан је, на примјер, у употреби императивне форме *виђи* и сугласника *x* у генитиву именица било које врсте (*људих, женах, селах*), иако ово друго није особина свих ни старијих ни данашњих црногорских говора старога типа. Када су у питању фонетско-фонолошке промјене, Његош је доста вјеран свом дијалекатском идиому. Синтакса његова језика поремећена је општепознатим староцрногорским особинама као што је, на примјер, употреба падежа правца и падежа мјеста, мада се не би могло рећи да је доследан црногорском дијалекатском идиому у поремећености глагоске рекције.⁵

Његош у свом пјесничком изразу даје првјенство дијалекатској форми и изразу, али код њега никада нећемо наћи оно што је искључив дијалектизам усколокалног карактера. Многе језичке особине црногорских народних говора ондашњег времена присутне у језику, на примјер, Његошева секретара С. М. Сарајлије, „великог ловца на црногоризме,” неће се наћи у језику Његошеву. Нигдје, готово нигдје, нема примјера за изговор *жл, шл, жн, шн* умјесто *зл, сл, зн, сн* чиме кипти Милутиновићева Дика црногорска;⁶ нема у његову језику црногорских дијалектизама *хоте, нете* (3. л. мн. глагола *хтјети*); нема, ама баш нидје нема, у Његошеву језику ликова старијих црногорских говора *гледау, зидау, имау, чекау*... И тако даље.

У неким случајевима, посебно када су у питању изведени глаголи и њихови ликови, Његош се често инспирисао и традиционалним формама руског језика (*надмашати, истребљати, подчињат*...). Идући за метричким законитостима, знао је Његош да избјегне и традиционалне руске форме, да се удаљи и од простог народа, те да у циљу постизања хармоније стила посегне и за формама типа: *размишљава*...

5. У најпознатијем Његошеву дјелу *Горском вијенцу* видљива су два основна књижевнोजезичка нивоа и неколика споредна. Један је ниво – језик већине личности, други Игумана Стефана и Владике Данила, а оба нивоа су присутна у цјелокупном Његошеву дјелу. У функционисању је, с једне стране, народни говор црногорски, вр-

⁵ Исп. детаљније о овоме код Б. Остојић, *Op. cit.* 46-49.

⁶ Б. Остојић, *Op. cit.* 46.

ло слојевит, пун стилских фолклорних одлика са богатом фразеологијом и, с друге стране – ондашњи књижевни језик с примјесама црквеног језика. То је Његошу давало могућност за широко мисаоно нијансирање. У сагласности са њим је елиптичност и гномичност Његошева језика и језика његова завичаја, фразеологије и његове слојевитости. Његош је изврсно владао тим једрим и живописним говором. И једном и другом нивоу у свом умјетничком остварењу Његош је дао животну снагу, живио је, осјећао и мислио тим језиком. Прелива га он изванредним бојама, остварује у безброј слика и метафора, тако да концизност иде понекад и преко граница јасности.

Са општекњижевном и дијалекатском компонентом преплиће се и поетска. Њиховим комбиновањем и узимањем кад затреба по којег русизма, односно словенизма, Његош је уздигао своје домаће наречје давши му обиљежје општекњижевног језика. Вук је такође народни израз подигао на виши степен. Стандардизовао га и дао му општекњижевно обиљежје,⁷ а обојица су имали дар за јасан, живописан и снажан израз.

6. За побједу лика Вукова модела књижевног језика одређеног дјелатношћу Вука Караџића, књижевници као што је био Петар II Петровић били су врло погодни. За дискредитацију опонената и Вукову побједу, у тада узаврелој књижевнојезичкој атмосфери, није су били довољни граматички трактати и генијалност Вукова, нити његови историјски, етнографски и археолошки чланци, ни речници, ни даровити преводи религиозних текстова, па чак ни народне пјесме и приповијетке, били су неопходни даровити књижевници као што је био Петар II Петровић Његош који ће са лакоћом и умјешношћу показати како се на народном језику, који их не стеже, могу стварати права, а каткада и нанадмашна дјела.⁸

Опасна је била почетна сугестија Вукова да сваки писац треба да пише својим дијалектом али је Његошу општецрногорски језички идиом омогућио да се слободно креће, да се пјеснички исказује, да гради и ствара језичке обрте по својој вољи и да покаже како пјесничка ријеч не трпи каноне. Врло је значајно што му је судбина предодредила да своје језичке вриједности и богатство свога израза реализује при првој појави народног језика у књижевности и култури. Иако манифестоване прије сто и педесет година, оне ни

⁷ Б. Остојић, *Op. cit.*, 50.

⁸ Б. Остојић, *Op. cit.* 51.

данас нијесу превазиђене, као усталом ни књижевно дјело на њима створено.

Вуков модел књижевног језика у битној мјери је одређен не само дјелатношћу Вука Карацића већ су му темељи ударени и Његошевим језичким обрасцем који је у пракси непоновљив. Тај језик са довршеним процесом понародњавања, носи снажан и особен печат који му је утиснуо Даничић, Његош и Бранко. Све што је Вук предлагао а Његош у пракси спровео, добро се уклопило у језик. За разлику од понекад вербалног одређења за Вукову норму на другим странама, Његош у пракси остварује на најбољи могући начин, управо оно што је била Вукова визија; знатно је упростио Вукове идеје, задржао се на ономе што је просто и убједљиво за свакога – чист, прави, непосредни народни језик. То је учинило да Вуков модел књижевног језика победи. Учинио је да Вук победи, а онда га је нестало са поља наше књижевности и културе. Али, побједа је остала а са њом и Његошево дјело као један од најбољих и најуспјешнијих примјера остварења Вукова модела књижевног језика.⁹

Branislav OSTOJIĆ

PETAR II PETROVIĆ NJEGOŠ AND VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ
– LITERARY LANGUAGE PARALLEL –

Summary

In present paper, through Vuk's and Njegoš's language, author is discussing the model of the new literary language – Vuk's model of literary language. The language basis of folklore creations was one and the same for both Vuk and Njegoš, while the language basis of common people speaking the Vuk's dialect was wider. At the first time, they both were local: Vuk's basis was that of Drobniak and Tršić regions, Njegoš's basis was that of Njeguši and Podlvočen regions. Both of them solved the problem in the unique way. Vuk raised the folklore expression to a higher level, standardized it and gave the common-Štokavian characteristics to it. Through two basic language layers: (1) common literary, which was dominant, and (2) dialectal layer, to which he was tied more loosely, as well as through several peripheral layers, Njegoš, in the best possible way, was executing that what was Vuk's vision and what made possible that the Vuk's model of literary language wins.

⁹ Б. Остојић, *О црногорском књижевнојезичком изразу III* – Подгорица 2003, 51.